

YLIOPPILASTUTKINTO ITSENÄISESSÄ SUOMESSA

Harvojen mahdollisuudesta massojen tutkinnoksi

Johdanto

Kun Suomi julistautui itsenäiseksi loppuvuodesta 1917, sillä oli autonomian ajan perintönä koululaitos, joka koostui kansakoulusta, oppikoululaitoksesta sekä joistakin ammatillisista oppilaitoksista¹. Oppivelvollisuutta ei ollut säädetty. Korkeinta opetusta maassa antoi Helsingin yliopisto. Yliopiston opiskelijaksi pääsi kirjoittautumaan suorittamalla ylioppilastutkinnon, jonka kirjallinen osa suoritettiin oppikoulun lukioluokkien päätteeksi omassa koulussa ja suullinen osa sen jälkeen yliopistossa. Ylioppilastutkinnon läpäisseet saivat valita, mihin yliopiston tiedekuntaan lähtisivät opiskelemaan.

Tänä päivänä maassamme on yhtenäinen koulujärjestelmä, jossa viimeisetkin koulutukselliset pussinperät on ammattikorkeakouluuudistuksen myötä pyritty poistamaan ja oppivelvollisuus koskee jokaista kouluikäistä. Maassamme on kymmenkunta yliopistoa, useita korkeakouluja ja nyt lisäksi kasvava ammattikorkeakouluverkko. Yliopisto- tai korkeakouluopiskelijaksi pääsy ei enää ole itsestäänselvyys; pyrkijöitä on paljon enemmän kuin opiskelupaikkoja. Kuitenkin ylioppilastutkinnon suorittaminen on ollut pohjakoulutusvaatimus, jota korkeakouluopiskelijalta on viime aikoihin saakka useimmiten edellytetty.

Ylioppilastutkinnolla on ollut paikkansa suomalaisessa koulujärjestelmässä jo ennen itsenäisyyttä. Tutkinnon säilyminen ei sitä vastoin ole aina ollut itsestäänselvyys. Se on virittänyt monia keskusteluja ja kannanottoja vuosikymmenten aikana. Tilannetta on pohdiskeltu sekä virallisella tasolla komiteoissa, työryhmissä ja suunnittelutiimeissä että

epävirallisella tasolla opettajainhuoneissa, julkisessa sanassa ja kodeissa. Tässä artikkelissa selvitetään ylioppilastutkinnosta käytyä virallista keskustelua Suomen itsenäisyyden ajalla. Kysytään, minkälaisia vaatimuksia tutkinnon suhteen on eri aikoina esitetty, minkälaisia keskusteluja herätelty ja minkälaisiin toimiin ryhdytty? Tarkoituksena on luoda kuva siitä, miten tutkinto on muuttunut vuosikymmenten saatossa ja lopussa mieltä syitä, miksi tutkinto on säilyttänyt asemansa.

Tsaarinajan testamentti

Ylioppilastutkinnon käyttöön ryhdyttiin sen jälkeen, kun havahduttiin siihen, että yliopistoon tuli lisääntyvässä määrin oppilaita, joilla ei ollut hallussaan opiskelun edellyttämiä tietoja ja taitoja. Yliopistot eivät katsoneet tehtäväkseen epätasaisten oppikouluopintojen paikkaamista vaan alkoivat kiristää sisäänpääsyehtojaan.²

Nykyisen ylioppilastutkinnon kaltainen tutkinto alkoi saada muotonsa vuonna 1852, kun Helsingin Aleksanterin yliopiston uudessa perussäännössä ylioppilastutkinnosta määrättiin aikaisempaa täsmällisemmin. Oikeus ylioppilastutkinnon suorittamiseen oli niillä, joilla oli kymnaasin- tai yksityiskoulun päästötodistus tai jotka olivat saaneet yksityisopetusta ja suorittaneet yksityisoppilaitoksen opettajalle hyväksytyt kuulustelut. Tutkintoon kuului ensimmäisessä vaiheessa kaksi kirjallista koetta: "lyhyenlainen kirjoitelma äidinkielellä ja käänös latinaan tahi muuhun vieraaseen kieleen". Mikäli oppilas läpäisi ensimmäiset kokeet, hän sai osallistua toisen vaiheen suulliseen osaan, jossa kuulusteltiin oppilaitosten oppimäärään kuuluvia aineita.³ Tutkinto suoritettiin kokonaan yliopistossa.

Vuonna 1874 ylioppilastutkinnosta annettiin uusi ohjesääntö, jota täydennettiin vuosina 1886 ja 1893. Uudistetussa ohjesäännössä oli yksi erittäin merkittävä kohta. Tutkinnon kirjalliset kokeet siirrettiin pidettäväksi "asianomaisissa dimissio-oikeuden saaneissa oppilaitoksissa"

Tutkintovaliokunnan tehtävänä oli laatia kokeen tehtävät, joihin

kuului äidinkielen aine, käänös äidinkielestä latinaan, käänös äidinkielestä toiseen kotimaiseen kieleen sekä vähintään kolmen matemaattisen tehtävän ratkaisu. Vain niille oppilaille, jotka olivat suorittaneet kirjoituskokeet hyväksyttävästi ja jotka olivat suorittaneet koulunsa päättötutkinnon oli oikeus ilmoittautua yliopiston rehtorille suullista kuulustelua varten. Suullisessa kuulustelussa testattiin oppilaiden "vahvistetut uskonopin, vanhojen ja uusien kielten, historian ja matematiikan oppimäärät". Kaikki suullisen kuulustelun osiot oli läpäistävä ennen kuin saattoi kirjoittautua ylioppilaaksi yliopistoon.⁴

Autonomian kaudella ylioppilastutkinnon suorittaminen ja ylioppilaaksi tuleminen merkitsi automaattisesti akateemisten opintojen alkamista. Ylioppilaat tulivat useimmiten ylemmistä yhteiskuntaryhmistä, vaikka 1800-luvun loppua ja 1900-luvun alkua kohti kuljettaessa yhä enenevästi opiskelijoita tuli myös talonpoikaisista taustoista. Suuresta arvostuksesta huolimatta ylioppilastutkinto ei kuitenkaan ollut kriittikiltä suojassa; tutkinnosta keskusteltiin vilkkaasti 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä opettaja- ja yliopistopiireissä. Uudistus- ja jopa tutkinnon lakkautusehdotukset eivät kuitenkaan johtaneet toimenpiteisiin. Keskustelua vilkastutti osaltaan se, että ylioppilaiden lukumäärät olivat alkaneet tuntuvasti nousta heti vuosisadan taitteen jälkeen. Kun keväällä 1900 saatiin 491 uutta ylioppilasta niin kymmenen vuotta myöhemmin lukumäärä oli melkein kaksinkertaistunut (929). Viimeisenä autonomianajan keväänä vuonna 1917 valkolakin haki yliopistosta 1128 nuorta. Keskustelua vilkastutti lisäksi sekin, että ylioppilaiden lisäys tuli uusista aiemmin akateemisiin opintoihin tähtäämättömistä yhteiskuntaryhmistä.⁵

Perinne säilytettävä ylioppilastulvan uhallakin

Itsenäistyneessä Suomessa tartuttiin innokkaasti autonomiakauden lopulla jäihin jääneisiin uudistuskysymyksiin. Senaatti antoi vuonna 1918 kouluhallitukselle tehtäväksi laatia ehdotus ylioppilastutkinnon uudistamiseksi. Työ eteni ripeästi ja uusi asetus ylioppilastutkinnosta

annettiin 15.12.1919. Se astui voimaan vuonna 1921 kumoten 45 vuotta voimassa olleen ylioppilastutkinnon ohjesäännön sekä sitä täydentäneet säädökset. Uuden asetuksen myötä ylioppilastutkinnosta tuli lukioasteen päättötutkinto eikä sillä enää ollut yliopisto-opiskelun alkukuulustelun luonnetta. Muutos oli kouluhistoriallinen merkiten samalla oppikoululaitoksen itsenäistymistä omaksi kulttuurilaitokseksi.⁶

Uusi tutkintoasetus määritteli ylioppilastutkinnon tehtäväksi selvittää, olivatko oppilaat saavuttaneet riittävän kypsyysden sekä hallitsivatko he oppilaitosten vahvistetut oppimäärät. Kokeeseen kuului kirjallinen ja suullinen osa. Pakollisia kirjoituskokeita olivat äidinkieli, toinen kotimainen kieli, vieras kieli, matematiikka ja reaali, joka oli uusi tulokas kirjoitettavien aineiden joukossa. Ylioppilastutkinnon kirjoituskokeita johtamaan, järjestämään ja arvioimaan määrättiin tutkintolautakunta, joka muodostui Helsingin yliopiston ja kouluhallituksen edustajista. Opetusministeriö asetti tutkintolautakunnan vuosittain.⁷

Vuoden 1919 tutkintoasetuksen muutoksen taustalla on nähtävissä kaksi syytä. Ensinnäkin ylioppilaskokelaiden kasvanut lukumäärä aiheutti vaikeuksia kokeiden käytännön järjestämisessä ja toiseksi Åbo Akademin ja Turun yliopiston perustaminen edellyttivät uusia järjestelyjä tutkinnossa.⁸ Vaikka uusi tutkintoasetus merkitsi vanhan akateemisen tutkintoperinteen murtumista ja muuttumista oppikoulu-keskeisempään suuntaan, vielä parinkymmenen vuoden ajan lukion kävijöiden mielessä eli itsestään selvänä ajatus siitä, että ylioppilastutkinto avasi tien akateemisiin opintoihin. Kuitenkin 1920-luvun kuluessa alkoi selvitä, että itsestäänselvyys oli tullut tiensä päähän. Käytännössä tämä ilmeni siten, että ylioppilastutkinnon suorittaneita opiskeli muuallakin kuin yliopistoissa, mikä helposti tulkittiin opintouran epäonnistumisena.⁹

Vaikka vuoden 1919 tutkintoasetuksen jälkeen ylioppilastutkinto säilyi muuttumattomana ainatoisen maailmansodan päättymiseen asti, se ei merkinnyt, etteikö ylioppilastutkinnosta olisi puhuttu. Erityisesti opettajapiirit keskustelivat tutkinnosta ja sen ongelmista. Asiaa puitiin

myös komiteatasolla.

Vuonna 1927 työnsä aloittanut oppikoulukomitea punnitsi tarkkaan kantaansa ylioppilastutkinnon suhteen. Puheenjohtajansa Oskari Mantereen johdolla se päätyi kannattamaan tutkinnon säilyttämistä. Vaikka tutkinnolla oli huonoja puolia kuten sen lukioluokkien työtä häiritsevä luonne sekä sen luotettavuuskysymys, hyvät puolet olivat painavampia. Muissakin sivistysmaissa järjestettiin ylioppilastutkinnon kaltaisia tutkintoja ja oli saatava "täydet takeet siitä, että tietotaso kaikissa korkeakouluihin päästävissä oppikouluissa pysyy määrätyn alirajan yläpuolella". Kouluhallituksen organisoimat tarkastuskäynnit eivät lukioasteella pystyisi takaamaan koulujen tasokkuutta samalla tavalla kuin oppikoulujen keskikouluasteella.¹⁰ Ylioppilastutkinnon tehtävänä oli selvittää oppilaiden kypsyys sekä tärkeimpien oppimäärien hallinta. Tutkinnon suorittamisen piti merkitä automaattista pääsyä valtion yliopistoon tai teknilliseen korkeakouluun.¹¹ Lupaus automaattisesta yliopistoon pääsystä ei kuitenkaan miellyttänyt kaikkia komitean jäseniä. Yksityiskoulun johtaja, filosofian tohtori Karl Bruhn muistutti, että jo nyt Teknillisessä korkeakoulussa ja Helsingin yliopiston lääkeopillisessa tiedekunnassa jouduttiin oppilasainesta valikoimaan tilanpuutteen vuoksi.¹² Vallitseva ylioppilastutkintokäytäntö oli kulttuurihistoriallinen atavismi, joka eli omaa elämäänsä huolimatta muuttuvan ympäristön vaatimuksia. Jostutkinto mieli nykyaikaisempaa leimaa itselleen, olisi ensitilassa tunnustettava, että ylioppilastutkinto oli menettänyt yksipuolisen merkityksensä korkeakoulujen pääsytutkintona. Tutkinto olisi ymmärrettävä yhteiskunnalliseksi kypsyys-tutkinnoksi ja vasta toissijaisesti se olisi akateemisten opintojen pääsytutkinto. Professori J. Valmari oli täysin eri mieltä. Hänen mielestään ylioppilastutkinto oli ollut ja oli yhä pääsytutkinto yliopistoon.¹³

Syyskuussa 1934 opetusministeriöstä ilmoitettiin professori Edwin Linkomiehelle, että valtioneuvosto oli syvästi huolissaan senhetkisestä ylioppilastulvasta ja tilanteen ratkaisemista varten oli päätetty perustaa komitea¹⁴. Ylioppilaiden lukumäärä olikin kasvanut itsenäisyyden ajan ensimmäisten vuosikymmenten ajan tasaisesti. Kun vuonna 1920 uusia

ylioppilaita saatiin 1 142 niin toisen maailmansodan kynnyksellä vuonna 1939 lukumäärä oli yli kaksinkertainen, 2659 uutta ylioppilasta. Ylioppilastulvan vastustamiskomitean työskentelyn aikana valmistui 2 225 ylioppilasta vuodessa, mikä komitean laskelmien mukaan oli 350 yli sen mitä akateemisten alojen luontainen uudistuminen vaati.¹⁵

Ylioppilastulvatilanteeseen oli tiedetty ennen pitkää ajaututtavan. Ensimmäisen maailmansodan tapahtumat ja Suomen itsenäistyminen olivat vain siirtäneet ongelmaa eteenpäin, sillä nuori valtio oli pystynyt sijoittamaan akateemiset uusiin syntyneisiin virkoihin ja toimiin. Myös ylioppilaille oli tarjoutunut mahdollisuus rekrytoitua suoraan työelämään, mikä oli laskenut yliopiston oppilasmääriä. Tilanne ei voinut loputtomiin säilyä samanlaisena ja jo 1920-luvun lopulla yliopisto-opiskelijoiden määrä lähti jälleen nousuun, minkä katsottiin pahentavan tilannetta.¹⁶

Ylioppilastulvaongelma nähtiin monien asioiden yhteisvaikutukseksi. Taloudellisen vaurastumisen ja yhteiskunnallisten muutosten seurauksena kaupungistuminen oli Suomessa edennyt nopeasti. Asutuskeskuksiin ja kaupunkeihin muuttaneille, varattomillakin väestöosilla oli mahdollisuus laittaa lapsensa opintielle ja kouluttaa heidät ylioppilaisiksi saakka. Myös kulkuneuvojen kehittyminen vaikutti siihen, että asutuskeskusten oppikoulut ja lukiot olivat entistä paremmin maalaislasten tavoitettavissa. "Erittäin tuntuvasti" ylioppilaiden lukumäärän kasvuun oli komitean mielestä vaikuttanut naisten kasvanut mielenkiinto opiskelua kohtaan. Kunnian tästä sai suomalaisuusliike, joka oli agitoinut voimakkaasti etenkin naissivistyksen kohottamisen puolesta.¹⁷

Syyksi ylioppilastulvatilanteeseen nähtiin harjoitettu koulupolitiikka, jossa opetusta oli määrätietoisesti ohjattu kohti opillista ja käsitteellistä koulutusta. Ammatillisia kouluja ei katsottu tuetun riittävästi. Kun koulupolitiikassa oli näin selvästi asetettu eriasteiset oppilaitokset arvojärjestykseen, ei ollut ihme, että "yleisön silmissä oppikoulujen etevämyys on ollut melkein pä ehdoton: kaikki mahdollisuudet näyttävät olevan avoimia niille lapsille, jotka pannaan oppikouluun"¹⁸.

Koska ylioppilaiden kasvavasta määrästä aiheutui vaikeuksia yli-

opisto-opetukseen, tieteelliselle tutkimustyölle sekä oppineiston työllistymiselle, oli sille asetettava tulppa. Komitean esittäminä keinoina olivat: käytännöllisen koulutuksen kehittäminen, ammatinvalinnanohjauksen käynnistäminen, yliopistoon tulevien opiskelijoiden valikoinnin kiristäminen sekä lukioiden oppilasmäärien vähentäminen.¹⁹ Kolmeen ensimmäiseen ehdotukseen tultiin toisen maailmansodan jälkeen pakostakin tarttumaan, mutta viimeistä ei ole koskaan realisoitu.

Vaikka ylioppilastutkinto puhututti sotien välisenä aikana myös komitealaitoksen ja koulumaailman ulkopuolella, itse tutkintoon ei kajottu. Ainoastaan toisen maailmansodan kriisiolojen aikana jouduttiin myöntymään poikkeuksiin ylioppilastutkinnon suorittamisessa. Keväällä 1940 ja 1942 kaikki lukion viimeisen vuoden opiskelijat julistettiin ylioppilaiksi ilman ylioppilaskokeita. Syksyllä 1941 hyväksyttiin kaikki kevään kokeessa reuttaneet rintamalla olleet kokeen uusijat. Vuonna 1943 kaikki puolustusvoimien palveluksessa olleet kokelaat julistettiin ilman koetta ylioppilaiksi. Vuonna 1943 säädettiin myös asetus, jonka mukaan sotilasylioppilaskirjoitukset perustuivat lukion supistettuun oppimäärään. Sotilasylioppilaskirjoituksia järjestettiin vuosina 1944-1946. Poikkeustiloissa ylioppilastutkintoon tuli kuitenkin myös muutos, joka sittemmin jäi pysyväksi; matematiikka ja reaali olivat keskenään vaihtoehtoisia.²⁰

Tutkinnon ylenpalttista arvostusta heikennettävä

Toisen maailmansodan jälkeen oppikoulujen opiskelijamäärät alkoivat nopeasti kohota. Myös lukion ja ylioppilastutkinnon suorittaminen yleistyvät sotaa edeltävästä. Heti sodan päättymisen jälkeen oli ylioppilastutkinnon suorittajia ennätysmäisen paljon. Vuonna 1945 ylioppilaaksi kirjoitti 4455 lukiolaista ja seuraavanakin vuonna kirjoittajia oli suunnilleen yhtä paljon. Huippuvuosien jälkeen tilanne tasaantui hetkeksi. Vuonna 1955 saavutettiin kuitenkin sodanjälkeisten huippuvuosien taso, minkä jälkeen kasvu oli vuosittain n. 500-600 ylioppilas-

Sodan jälkeen havahduttiin jälleen ylioppilastutkinnon vanhah-tavuuteen. Tutkinnon ei taaskaan katsottu vastaavan ajan vaatimuksiin ja siksi alettiin kouluhallituksessa laatia ehdotusta ylioppilastutkinnon uudistamiseksi. Ehdotuksessa huomioitiin kokemukset sota-ajan ylioppilaskirjoituksista, jossa oli ollut mahdollisuus valita kirjoitetta-vien aineiden välillä. Uusi ylioppilastutkintoasetus annettiin 26.9.1947. Asetuksessa säädettiin, että "Kaikissa oppikouluissa, joilla on oikeus valmistaa oppilaitaan jatkamaan opintoja korkeakouluissa, on ylim-mällä luokalla... vuosittain toimeenpantava ylioppilastutkinnot, jonka tarkoituksena on saada selville, ovatko oppilaat saavuttaneet riittävän kypsyynen sekä oppilaitoksia varten vahvistettujen oppikurssien mu-kaisen tietomäärän".²²

Ylioppilastutkintoon kuuluivat oppilaitoksissa suoritettavat kirjalli-set kokeet sekä suulliset tutkinnot. Kirjoituskokeita johtamassa, jär-jestämässä ja arvostelemassa oli ylioppilastutkintolautakunta, johon kuuluivat Helsingin yliopiston konsistorin määräämät puheenjohtaja sekä tarpeellinen määrä yliopiston opettajia sekä enintään kuusi kouluhallituksen kouluneuvoston tai koulutointa muuten hyvin tunte-vien henkilöiden keskuudesta valitut jäsenet. Pakollisia kirjoitus-kokeita olivat äidinkieli, toinen kotimainen kieli, vieras kieli sekä vaihtoehtoisesti joko matematiikka tai reaali. Kirjoittajille annettiin uuden asetuksen myötä myös mahdollisuus osallistua kahteen ylimää-räiseen kokeeseen. Edelleenkin ylioppilaiksi kirjoittaneilla oli oikeus jatkaa opintojaan yliopistossa.

Uusi ylioppilastutkintoasetus ei kuitenkaan vaientanut tutkinnon osakseen saamaa kritiikkiä. Keskustelu tutkinnosta jatkui nyt 1940-luvulla osana laajaa koulunuudistuskeskustelua, jota oli viritelty jo ennen toista maailmansotaa. Paineet koulujärjestelmän puutteelli-suuksien korjaamisesta sekä yhtenäiskoulujärjestelmään siirtymisestä kasvoivat vuosi vuodelta. Ongelmavyyhteä ratkomaan perustettiin useita komiteoita.

Kouluhallituksen pääjohtajan Yrjö Ruudun johtama koulujärjes-telmäkomitea ehdotti kaikille yhtäläisen koulujärjestelmän luomista

4+4+4 - mallin mukaisesti. Mallin mukaan kaikki oppivelvolliset kävisivät ensin nelivuotisen alkeiskoulun ja sen jälkeen nelivuotisen keskikoulun. Kahdeksanvuotisen oppivelvollisuuskoulun jälkeen oli kieliä keskikoulussa opiskelleilla oppilailla mahdollisuus pääsyttutkinnon kautta jatkaa nelivuotisissa lukioissa. Ammattikoulut tarkoitettiin käytännöllisesti suuntautuneille oppilaille, joilla oli mahdollisuus kielikurssien suorittamisen jälkeen pyrkiä lukioon. Lukion suorittamisen jälkeen oppilailla oli oikeus pyrkiä opiskelemaan yliopistoihin ja kaikkiin korkeakouluihin.²³

Lukio-opintojen yleinen taso huolestutti Ruudun komiteaa. Jatkuvasti kantautui yliopistoista ja korkeakouluista viestejä nuorten ylioppilaiden tietojen ja taitojen riittämättömyydestä. Ongelmia oli myös ylioppilastutkinnon suhteen. Tutkinto oli luotu aikana, jolloin maassa oli ollut vain yksi yliopisto. Nyt niitä oli kuitenkin kolme ja niiden lisäksi vielä muutamia korkeakouluja. Ylioppilastutkinto oli tulossa käyttökelvottomaksi, mistä osoituksena oli se, että yliopistot joutuivat käyttämään numerus clausus -järjestelmää karsiessaan opiskelijoitaan. Lukion kannalta olisi ollut parempi kehittää lukion päätteeksi eri oppiaineiden loppututkintoja. Yleinen mielipide ei kuitenkaan asettunut näin radikaalin muutoksen taakse.²⁴

Myös vuonna 1952 asetettu korkeakoulukomitea otti kantaa ylioppilastutkintoon laatiessaan yleissuunnitelmaa maan korkeakoulupoliitiikan yhtenäistämistä ja korkeakoulujen kehittämistä. Komitean mielestä itsestään selvä lähtökohta korkeakouluopetukselle täytyi olla se, että opiskelijoiksi otettavilla henkilöillä oli tietyntasoinen yleissivistävä pohja hankittuna. Ei ollut merkitystä, missä yleissivistys oli hankittu, kunhan se oli kaikilla yhtäläinen ja kaikki korkea-asteen oppilaitokset pitivät yllä samoja kriteereitä. Näin ollen ammatilliset oppilaitokset saattoivat valmistaa oppilaansa korkea-asteelle, jos niiden opetusohjelmissa oli "sopiva määrä kieliä ja muita yleissivistystä edustavia aineita". Vaikkei yleissivistystä antavalla oppilaitoksen "statuksella" niin ollut väliä, oli kuitenkin muistettava, että lukion tarkoituksena oli ensisijaisesti johtaa yliopistoon ja tätä silmällä pitäen oli järjestettävä sen opetus ja päättötutkinnot. Korkeakouluilla ei ollut resursseja

järjestää perin pohjaisia pääsykuulusteluja ja siksi oli säilytettävä alustava, yleinen tutkinto, joka olisi niintasokas, että korkeakoulut voisivat luottaa tutkinnosta annettujen arvosanojen yleiseen merkitykseen sekä keskinäiseen vertailtavuuteen.²⁵ Tutkinnon ylenpalttista arvostusta olisi kuitenkin vähennettävä.

Korkeakoulukomitean professorijäsenistä Åbo Akademin Sven Lindman sekä Teknillisen korkeakoulun Pentti Kaitera nostivat ylioppilastutkintoasian tarkemmin esille eriävissä mielipiteissä. He eivät olleet tyytyväisiä siihen ylimalkaisuuteen, jolla ylioppilastutkinto-ongelmaa jälleen sivuttiin. Professorien mielestä oppikoulu oli saanut koulupoliitikassamme liian keskeisen aseman ja ylioppilastutkinto oli muodostunut oppikoulun päättötutkinnoksi, joka suuntasi koko oppikoulun työskentelyä. Oppikoulun käyminen oli entistä suositumpaa ja ylioppilastutkinnon suorittamista alettiin vaatia sellaisillakin ammattialoilla, joihin ennen oli riittänyt alhaisemmat oppilliset valmiudet. Elintason noustessa vanhemmat halusivat turvata lapsilleen hyvät jatko-opiskelupaikat, ja koska oppikoulutie oli ainoa väylä, joka ei sulkenut pois mitään mahdollisuuksia, oppikoulujen opiskelijamäärät paisuivat vuosi vuodelta. Paradoksaalista oli, että uusia oppikouluja jouduttiin rakentamaan, vaikka koulupoliittisesti ajatellen, olisi ehdottomasti pitänyt investoida ammatillisen koulutuksen kehittämiseen. Lisäksi ne, jotka olivat valinneet itselleen oppikouluväylän, joutuivat jatkamaan sitä mahdollisimman pitkälle hyötyäkseen siitä mahdollisimman paljon. Ja kun oppikoulujen opetussuunnitelmat olivat laadittu yliopisto-opintoja silmälläpitäen, eivät ne palvelleet niiden oppilaiden tarpeita, jotka olisivat halunneet siirtyä suoraan työelämään. Päinvastoin, oppikouluopinnot vieroittivat nuorisoa käytännön elämästä.²⁶ Ratkaisuna tilanteeseen olisi professorien mielestä ylioppilastutkinnon poistaminen ja uudenlaisen päästö- ja maturiteettikoesysteemin luominen²⁷.

R.H. Oittisen kouluohjelmakomitea sai tehtäväkseen 1956 kerätä yhteen kehiteltyjä koulutuksen uudistamissuunnitelmia ja hahmotella suunnitelmien pohjalta ehdotusta yhtenäiseksi koulutusjärjestelmäksi.²⁸ Demokraattiselle yhtenäiskouluajatukselle rakentuvan koulujärjestel-

män yhden osan muodosti lukio ylioppilastutkintoinen. Lukion laajentuminen ei ollut saman luokan ongelma kuin keskikoulun suosion jatkuva kasvu, koska lukioon hakeutuivat ne, jotka pyrkivät akateemisiin opintoihin. Lukion perinteinen tehtävä korkeamman yleissivistyksen antajana ja samalla akateemisten opintojen pohjustana tulisi säilyttää. Ylioppilaiden määrää olisi kuitenkin hillittävä ja pyrkiä opiskelijoiden tarkempaan seulontaan, koska todennäköisesti keskikoulun opiskelijamäärien kasvun vuoksi lukioonkin jatkossa pyrkisi entistä heterogeenisempää opiskelija-ainesta. Lukiopaikat oli varattava niille, joiden kouluttaminen jatko-opintopaikkoja silmällä pitäen oli tarkoituksenmukaista.²⁹

Komitea muistutti, että ylioppilastutkinto oli viime vuosina saanut osakseen arvostelua erityisesti kouluväen taholta. Tutkinto oli lukion kehittämisen jarru. Lisäksi ylioppilastutkinnon tehtävät määräytyivät liian yksisilmäisesti yliopistojen ja korkeakoulujen tarpeiden mukaisesti. Yliopistoihin oli otettu käyttöön omia sisäänpääsykokeita, mitkä vähensivät ylioppilastutkinnon merkitystä. Jatkossa olisi annettava muillekin kuin lukion käyneille mahdollisuus suorittaa korkeakouluopintoja.³⁰

Todellinen ylioppilastulva vyöry yli

Jos 1950-luvulla tapahtui oppikoulunkäynnissä räjähdys suurten ikäluokkien kouluttautumishalukkuuden myötä, niin 1960-luvulla tuon räjähdysten tulva-aallot saavuttivat lukion ja ylioppilastutkinnon. Kun 1950-luvulla uusia ylioppilaita valmistui keskimäärin aina 500-600 enemmän kuin edellisenä vuonna niin 1960-luvulla vuosittainen kasvu oli keskimäärin 1000. Vuonna 1960 ylioppilaaksi valmistui 7666 lukiolaista. Vuosikymmen lopussa valmistuvien määrä oli yli kaksinkertainen eli 17 357 uutta ylioppilasta vuodessa.³¹

1960-luku oli vilkasta koulutussuunnittelun ja koulutuskeskustelun aikaa. 1960-luvulle tullessa kiihtyvät ja radikalisoituvat myös mielipiteet ylioppilastutkinnon puolesta ja vastaan. Tutkinto ei julkisen

sanan syytösten mukaan vastannut ajan muuttuneita yhteiskunnallisia vaatimuksia. Se häytti lukion työskentelyä ja yliopistojen omat karsintajärjestelmät olivat vähentäneet tutkinnon merkitystä. Keväällä 1961 asetettiin jälleen komitea etsimään ratkaisua ylioppilastutkinto-ongelmaan. Virallinen komitea sai vauhdittajaksi rinnalleen SYL:n varjokomitean, jonka puheenjohtajana oli Jaakko Itälä.

Varjokomitean mielestä lukio olisi tarpeellinen koulujärjestelmän osa myös jatkossa. Sitä tarvittiin, koska "se antaa oppilailleen henkisen liikkumavapauden, ja se pitää tiet avoimina loppuun asti". Ellei lukio tätä etuoikeutta voisi säilyttää, ei se pystyisi millään erottautumaan keskikoulupohjaisesta opistokoulutuksesta. Lukion tarjoama yleissivistys oli sen ehdoton etu ja sitä tarvitsivat toisaalta ne, jotka jatkoivat opiskeluaan korkeakouluissa ja toisaalta ne, jotka suuntautuivat suoraan työelämään. Koska lukiolla oli selkeästi yleissivistävä tehtävä, olisi jatkossakin pyrittävä pitämään korkeakoulut karsintajärjestelmineen siitä mahdollisimman kaukana. Ylioppilastutkinnolla oli kontrolliluonne, sen varjokomitea myönsi. Mutta toisaalta lukion työtä ja tuloksia oli tarkkailtava ja siihen tarkoitukseen ylioppilastutkinto oli erittäin hyvä väline.³²

Myös virallinen ylioppilastutkintokomitea ehdotti ylioppilastutkinnon säilytettäväksi. Tutkinnon tehtävänä oli selvittää oppilaiden saavuttama kypsyys ja vahvistettujen oppikurssien tietomäärän hallitseminen³³. Tutkintoa oli kuitenkin muutettava, koska sen osakseen saama kritiikki oli niin valtava. Myös ylioppilaskokelaiden räjähdysmäinen kasvu 1960-luvulla oli muuttanut tutkinnonluonteen massakokeeksi, joka oli menettänyt aikaisemman merkityksensä kypsyyskokeena akateemisiin opintoihin. Hyväksytyllä ylioppilastutkinnolla ei sinänsä ollut merkitystä jatko-opinnoissa, sillä ainoastaan parhaimmat arvosanat ja korkeimmat äänimäärät saavuttaneet ylioppilaat saattoivat valita jatko-opiskelupaikkansa. Ylioppilastutkinnon rakenne ja suoritustapa olivat myös kritiikin kohteena. Neljästä pakollisesta kokeesta kolme oli kieliä ja reaalikoe oli muodostunut detaljitetien testausilanteeksi. Kritiikkiä saivat osakseen myös kielten kokeiden taso ja niiden keskittyminen pelkästään kirjalliseen

tuotokseen sekä yleensä kokeiden uusintamahdollisuuden puuttuminen.³⁴

Koska ylioppilastutkinto jatkossa tulisi olemaan hyvin erilaisten ja eritasoisten jatko-opintojen "pohjatutkintona", ei yksipuolinen, rajoitetusti valinnanmahdollisuuksia tarjoava ylioppilastutkinto voinut tarjota sille parastaan. Jotta tutkintoon saataisiin väljyyttä, olisi lukion ylimmän luokan opiskelu järjestettävä uudella tavalla samalla kun tutkinnon rakennetta olisi muutettava. Komitean ehdotuksen mukaisesti tutkinnosta tulisi poistaa suulliset kuulustelut kokonaan. Ylioppilastutkinnon tulisi jatkossa rakentumaan ns. runko- ja valinnaisaineiden ympärille. Kokeet olisi myös hajautettava ajallisesti. Jatkossa olisi tärkeätä olla myös mahdollisuus ylioppilastutkinnon täydentämiseen ja hyväksytyin suorituksen uusimiseen. Arvosteluasteikkoa olisi laajennettava ja yleisarvosanasta luovuttava samoin vanhanmallisesta ylioppilastutkinnon hylkäämisestä ja hyväksymisestä; päästötodistukseen merkittäisiin vain hyväksytyt suoritukset.³⁵

Ylioppilastutkintokomitean tekemien ehdotusten pohjalta ryhdyttiin käytännön toimiin sillä ylioppilastutkintoasetusta muutettiin vuonna 1969. Arvosteluasteikko muutettiin entisestä neliportaisesta kuusiportaiseksi. Lisäksi äidinkielen kokeesta tehtiin kaksiosainen. (SA 24.10.1969/665.) Uudistukset eivät kuitenkaan olleet riittäviä. Korkeakouluneuvoston oppilasvalintaneuvosto syytti asetusmuutosta pelkäksi kosmeettiseksi toimenpiteeksi, joka perustui vallitsevaan opetussuunnitelmaan. Todellisten muutosten aikaansaaminen ylioppilastutkintokäytännössä olisi edellyttänyt järempiä toimenpiteitä.³⁶

Ylioppilastutkinto peruskouluaiakaudella

Siirtyä yhtenäiskoulujärjestelmään 1970-luvulla merkitsi muutosvaatimuksia myös toisen asteen koulutukselle. Kun peruskoulu-uudistus oli saatu toteutusvaiheeseen, ryhdyttiin kiireesti keskiasteen koulunuudistukseen. Uudistus nähtiin välttämättömäksi, sillä entinen keskiasteen koulujärjestelmä jakautuneena teoreettiseen ja käytännöl-

liseen linjaan oli osoittautunut kestävämmäksi. Tilanteeseen oli jo 1960-luvulla kiinnitetty huomiota ja pienin korjauksin oli joten kuten kitkutettu 1970-luvulle asti. Kosmeettiset korjaukset eivät silloin enää auttaneet, koska työelämä alkoi tarvita ammatillisesti koulutettua työvoimaa eikä ammattien pitäminen erillään palvellut työelämän ja eri ammattiryhmien kehittymistä. Toisaalta ongelmana oli se, että koko keskiasteen ammatillinen koulutus oli jakautunut n. 650 kapea-alaiseen opintolinjaan. Opintolinjat oli perustettu työelämän tarpeita palvelemaan, mutta ne eivät muodostaneet muiden linjojen kanssa mitään kokonaisuutta. Opiskelijoilla oli myös vaikeuksia valita suures- ta ammatillisen koulutuksen määrästä itselleen parhaiten sopiva. Ongelmana oli myös se, että lukiokoulutus tuotti koulutusjärjestelmässä ainoana kelpoisuuden korkeakouluopintoihin. Osittain tästä johtui se, että yhä suurempi osa ikäluokasta siirtyi jatkuvasti lukio-opintojen pariin.³⁷

Koulutoimen johtaja Kauko Haahtela sai luotsattavakseen lukiokomitean, jonka tehtävänä oli niveltää lukio-opetus uudistettavaan peruskouluun. Komitean mielestä yleisenä perustavoitteena oli tarjota peruskoulun jälkeen koko ikäluokalle toisen asteen koulutuspaikka joko ammatillisessa taikka yleissivistävässä koulutuksessa. Lukio nähtiin parhaaksi korkeakoulujen ja yliopistojen pohjakouluksi, mutta ammatillista koulutusväylää etenevillä lahjakkailla oppilailta piti olla mahdollisuus päästä oman alansa korkeakouluun ilman ylioppilastutkintoa.³⁸ Lukion opetus suunnitelmaa olisi uudistettava, jotta se pystyi huomioimaan yhä heterogeenisemmäksi muuttuneen oppilasaineksen laadun. Opiskelu-aika olisi kuitenkin pidettävä kolmessa vuodessa ja nopeammin eteneville annettava mahdollisuus edetä nopeammin. Opetusta olisi hyvä periodisoida erityisesti reaaliaineissa. Lukiossa olisi yhtenäisten oppiaineitten ja kurssien lisäksi tarjottava valinnaisia kursseja.³⁹

Ylioppilastutkinto voitaisiin uudistaa kahdella tavalla. Ratkaisumalli A:ssa ylioppilastutkinto vanhassa muodossaan poistettaisiin. Tilalle otettaisiin eri oppiaineiden valtakunnalliset tutkinnot. Samalla hävitettäisiin käsite ylioppilas sen tavanomaisesta merkityksestä ja sitä

saisivat käyttää vasta yliopistoissa ja korkeakouluissa opiskelemaan hyväksytyt opiskelijat. Valtakunnallisiin toisen asteen tutkintoihin ilmoittautuvat valitsisivat tutkintoaineikseen sellaisia aineita, joista heille olisi hyötyä jatko-opinnoissa ja työelämässä. Ratkaisumalli B:ssä ylioppilastutkinto säilytettäisiin, mutta se siirtyisi koulun ulkopuolella tapahtuvaksi ja siihen saisivat osallistua myös ammatillisten oppilaitosten opiskelijat. Ylioppilastutkinto sisältäisi kaksi pakollista koetta: äidinkielen ja ensimmäisen vieraan kielen. Jokaisen oli lisäksi suoritettava kaksi ja enintään neljä koetta, jotka opiskelija sai valita.⁴⁰

Lukiokomitea jätti mietintönsä maaliskuussa 1970. Jo samana syksynä asetettiin työryhmä miettimään sellaisia konkreettisia toimenpiteitä, joilla "nykymuotoinen" ylioppilastutkinto voitaisiin poistaa ja edistää samalla lukion ja ammatillisten oppilaitosten kehitystä. Kaikille toisen asteen opiskelijoille haluttiin yhtäläiset mahdollisuudet yliopisto- ja korkeakouluopintojen suorittamiseen sekä poistaa ylioppilastutkinnon oppilasikäluokan kahtiajakava luonne.⁴¹

Työryhmä visioi, että yleiset toisen asteen kypsyyskokeet muodostaisivat jatkossa uuden järjestelmän ytimen. Kypsyyskokeen tarkoituksena oli helpottaa jatko-oppilaitosten suorittamaa opiskelijavalintaa sekä toimia työnantajien suuntaan osoittimena, mitä työntekijä osaa ja taitaa tietyissä aineissa.⁴² Samaan johtopäätökseen päätyi myös professori Matti Takalan johtama tutkintojen suunnittelutoimikunta⁴³.

Konkreettisen niitin keskiasteen koulunuudistuksen suunnalle löi valtioneuvoston 30.5.1974 tekemä päätös suunnittelu- ja kehittämisperiaatteista ammatillisissa oppilaitoksissa ja lukiossa annettavan koulutuksen niveltämisestä peruskoulujärjestelmään ja korkeakouluissa annettavaan opetukseen. Tähtäimenä oli kehittää ammatillisesta koulutuksesta lukion kanssa kilpailukykyinen väylä korkea-asteelle. Edellytyksenä olisi kuitenkin se, että jatkuvasti otettiin huomioon työelämän asettamat vaatimukset. Peruskoulusta haluttiin tehdä pohjakoulu toisen asteen opintoihin ja ammatillista koulutusta olisi kehitettävä organisoimalla peruskoulupohjaiset ammatilliset opinnot laajoiksi peruslinjoiksi, jotka eriytyisivät erikoistumislinjoiksi. Lukiota olisi jatkossa kehitettävä kolmivuotisena opinahjona, jonka ensimmäi-

nen luokka muodostaisi yleisjakson. Korkeakouluissa ja ylioppilas-pohjaisissa ammatillisissa opistoissa varattaisiin kiintiöt saman opin alan opistoasteisen koulutuksen kokonaan tai osittain suorittaneille. Yleissivistävää ja ammatillista väylää etenevillä olisi oltava mahdollista suorittaa korkea-asteen tutkinnot suunnilleen saman ikäisinä. Olisi lisäksi mietittävä, miten ammatillista tietä korkeakoulutukseen etenevät saisivat kelpoisuuden hakea myös muihin kuin oman alansa korkeakouluihin.⁴⁴

Kun valtioneuvoston ohjeet keskiasteen koulunuudistuksesta saatiin toukokuussa 1974 niin heti elokuussa opetusministeriö asetti suurenjoukon opetussuunnitelmatoimikuntia pohtimaan opetussuunnitelmien uudistamista. Yksi näistä asetetuista toimikunnista oli lukion opetussuunnitelmatoimikunta. Se määritteli lukion tehtävän kahdenlaiseksi: toisaalta se tarjosi jatkoa peruskoulun yleissivistävälle tehtävälle ja toisaalta se merkitsi pohjakoulutusta korkea-asteelle. Toimikunta korosti lukion erityistä tehtävää koulutusjärjestelmässä; se oli korkeakoulukelpoisuuden tuottaminen.⁴⁵

Toimikunta ei pitänyt aikaisempien komiteoiden ja työryhmien ehdotusta lukion päättötutkinnon laajentamista koko keskiasteen päättökokeeksi hyvänä vaihtoehtona. Sitä olisi kehitettävä ensisijaisesti lukion päättötutkintona. Ylioppilastutkintoa olisi käytettävä lukion tavoitteiden saavuttamisen arvioimiseksi, jolloin se parhaiten tuki lukion tavoitteiden saavuttamisen välineenä, mutta toisaalta tutkinnon tuli myös antaa hyödyllistä tietoa opiskelijan kelpoisuudesta korkeakouluopintoihin.⁴⁶

Uusien ylioppilaiden lukumäärä kasvoi 1970-luvulla 1960-luvun tapaan keskimäärin tuhannella uudella ylioppilaalla vuodessa. Vuonna 1970 uusia ylioppilaita valmistui 18 280. Vuosikymmenen lopulla uusia valkolakkeja valmistui 27 220. Suorittajien lukumäärä kasvoi tasaisesti vuoteen 1984 asti, jolloin lukumäärä oli huikea 31 881. Vuonna 1988 uusien ylioppilaiden määrä putosi alle kolmenkymmenen tuhannen; valmistuvia oli 28 726. 1990-luvun alussa uusien ylioppilaiden määrät olivat edelleen laskusuunnassa, mutta lukumäärät

lähtivät nousuun 1993. Vuonna 1995 valmistui 33 853 uutta ylioppilasta.⁴⁷

1980- ja 1990 -luvuilla ei ylioppilastutkintoa ole vaadittu niin suuriäänisesti lakkautettavaksi kuin 1960- ja 1970 -luvuilla. Näyttäisi siltä, että keskustelu ja mielenkiinto on ollut laajemmin keskiasteen koulunuudistuksen "toisessa aallossa", jossa vaihtoehtoja peruskoulun jälkeisen koulutuksen uudistamiseen on etsitty nuorisoasteen- ja ammattikorkeakoulukokeiluista. Lukio on näissäkin suunnitelmissa ollut mukana, sillä nuorisoasteen koulutuskokeiluissa tavoitteena on ollut kehittää ammatillisten oppilaitosten ja lukion yhteistyötä ja samalla madaltaa raja-aitoja sekä ammatillisten oppilaitosten ja lukioiden välillä että myös ammatillisten oppilaitosten välillä.⁴⁸

Lukiokoulutusta on 1970-luvulta lähtien pyritty joustavoittamaan. Ensimmäinen askel oli lukion linjakokoisuuden purkaminen vuonna 1975. Samanaikaisesti alettiin suunnitella lukiokoulutuksen uudistusta, joka voisi paremmin ottaa huomioon oppilaiden erilaiset lahjakkuudet ja tarpeet. Muutamissa kunnissa ryhdyttiin kokeilemaan luokatonta lukiota, mutta tulokset eivät olleet lupaavia ja kokeilusta siirryttiin takaisin vanhaan lukiomalliin. Rinnan luokattoman lukion kanssa kokeiltiin kurssimuotoista lukiota, josta saadut tulokset olivat niin hyviä, että koko maassa siirryttiin luokalliseen kurssimuotoiseen lukiojärjestelmään syksyllä 1982. Luokattoman lukion kokeilut käynnistettiin uudelleen vuonna 1987. Kokeilun päätavoitteena oli selvittää, toimisiko kurssimuotoinen lukio paremmin luokatonta järjestelmää käyttäen⁴⁹. Tämän kokeilun tulokset olivat lupaavia. Kokeilukoulujen kokemusten perusteella huomattiin luokattoman lukion joustavoittavan opiskelua, tarjoavan erilaisille opiskelijoille valinnanmahdollisuuksia sekä mahdollisuuden suorittaa opinnot ajallisesti joustavasti. Luokaton lukio mahdollisti lisäksi yksilölliset ainevalinnat, itsenäisen työskentelyn sekä kurssien suorittamisen niihin osallistumatta.⁵⁰ Syyslukukaudella 1994 lukioissa siirryttiin luokattomaan järjestelmään. Samalla valinnaistettiin tuntijakoa ja uudistettiin opetussuunnitelman perusteet⁵¹.

Lukion kehittämistä ja ylioppilastutkinnon merkittävyyttä on 1990-luvulla pohdittu jälleen myös komiteatasolla. Matemaattis-luonnontieteellisen perussivistyksen komitean mielestä ylioppilastutkinto lukion päättötutkintona olisi jatkossakin tarpeellinen yliopistojen, korkeakoulujen ja muiden oppilaitosten oppilasvalintojen kannalta. Ylioppilastutkinto yhtenäisenä valtakunnallisena tutkintona antoi lukioille arvokasta palautetta niiden työstä ja toiminnasta. Komitea protestoi vallitsevaa ylioppilastutkintojärjestelmää, jossa matematiikka ja reaaliaineiden hallinta oli asetettu ikään kuin keskenään vaihtoehtoiksi. Vaihtoehtoisuus ei ollut mitään muuta kuin sota-ajalta periytynyt jäännös; jatkossa matematiikka ja reaali oli saatava ylioppilastutkinnon pakollisiksi aineiksi.⁵²

Jaakko Nummisen johtaman ylioppilastutkinnon kehittämistyöryhmän mielestä ylioppilastutkinnon uudistamista vaativat lukion opetus suunnitelman muuttuminen, siirtyminen luokattomaan lukioon sekä vaatimukset tutkinnon suorittamisesta hajautetusti. Edelleen kansainvälisyys, koulutukselle jatkuvasti asetettavat sisällölliset ja metodiset haasteet, merkit 1990-luvun lukiolaisten arvojen ja asenteiden muuttumisesta sekä yleissivistyksen sisällön määrittämisen muutoksista vaativat tutkinnon kehittämistä. Työryhmä korosti kuitenkin, että jatkossa lukiota kehitettäisiin yleissivistävänä, jatko-opintoihin ja valtakunnalliseen ylioppilastutkintoon johtavana oppilaitoksena. Lukion päättökokeena ylioppilastutkinnossa oli annettava oppilaalle mahdollisuus osoittaa tietonsa ja taitonsa sekä pakollisissa että oppilaan itse valitsemisissa aineissa. Keskeistä ylioppilastutkinnossa olisi säilyttää sen "yhtenäinen sivistyksellinen perusta". Ylioppilastutkintoon liittyi käsitys kansallisen sivistyksen ydinaineksesta ja tämä tutkinnon tehtävä tulisi jatkossakin säilyä. Tutkintoa ei voinut uudistaa muusta koululaitoksen kehittämistyöstä irrallaan. Sen tehtävänä on arvioida ja tukea oppilaiden ja opettajien työn onnistuneisuutta. Ylioppilastutkinnon tehtävänä oli myös auttaa yliopistoja opiskelija-valinnoissa ja erotella oppilaita toisistaan.⁵³

Uudistuksina ylioppilastutkintoon työryhmä esittää entistä enem-

män valinnaisuutta tutkintoon, mikä osaltaan tukee entistä valinnanvapaampaa lukiota. Myös tutkinnon arviointikäytäntöä olisi laajennettava, jotta se antaisi entistä informatiivisempaa tietoa opiskelijoista. Uuden ylioppilastutkinnon rakenne säilyisi entisellään; äidinkieli, toinen kotimainen kieli, vieras kieli, matematiikka ja reaali muodostaisivat jatkossakin pohjan, jossa matematiikka ja reaali olisivat entiseen tapaan tarvittaessa toistensa vaihtoehtoja. Edelleenkin oppilaan olisi kirjoitettava neljä pakollista ainetta. Uutuutena sen sijaan olisi, että matematiikassa, toisessa kotimaisessa kielessä ja vieraissa kielissä oppilaalla olisi mahdollisuus valita, suorittaako laajan kokeen vai peruskokeen. Vähintään yhdessä kokeessa oppilaan olisi kuitenkin suoritettava vaativampi koe. Oppilaalle olisi jatkossa annettava mahdollisuus uusaa hyväksytty koe kaksi kertaa. Tutkintoa ei enää jatkossa olisi pakko suorittaa yhdellä kertaa, vaan tutkinnon hajauttaminen olisi mahdollista kolmelle peräkkäiselle koekerralle. Oppilas saisi itse vapaasti valita, milloin aloittaa tutkinnon suorittamisen. Ei olisi olemassa ennalta annettuja määritelmiä kurseista, joiden suorittamisen jälkeen vasta saisi osallistua ylioppilastutkinnon kokeiden suorittamiseen. Tämä toisi joustoa tutkintoon ja antaisi mahdollisuuden myös niille tutkinnon suorittajille, jotka hankkivat tietonsa lukion ulkopuolelta.⁵⁴

Työryhmä ehdotti ylioppilastutkinnon arvosana-asteikon laajentamista. Uutena arvosananamukaan otettiin *eximia cum laude approbatur*. Tutkinnon yleisarvosanasta työryhmä ehdotti kokonaan luovuttavan. Ylioppilastutkintolautakunnan puheenjohtajan allekirjoittamaa ylioppilastutkintotodistusta sekä lukion rehtorin allekirjoittamaa lukion päästötodistusta pitäisi hioa työryhmän mielestä enemmän yhteen ja niiden pitäisi yhdessä muodostaa ylioppilasdiplomi, joka olisi informatiivisempi kuin tähänastiset todistukset.

“Ylioppilaan osaamisesta tulee välittyä mahdollisimman monipuolinen sekä tasapuolisesti persoonallisen osaamisen eri puolia arvostava ja kuvaava käsitys niin oppilaalle itselleen kuin myös niille, jotka koulun päätyessä käyttävät muodostuvaa kokonaisarviointia informaatiolähteenä”.⁵⁵

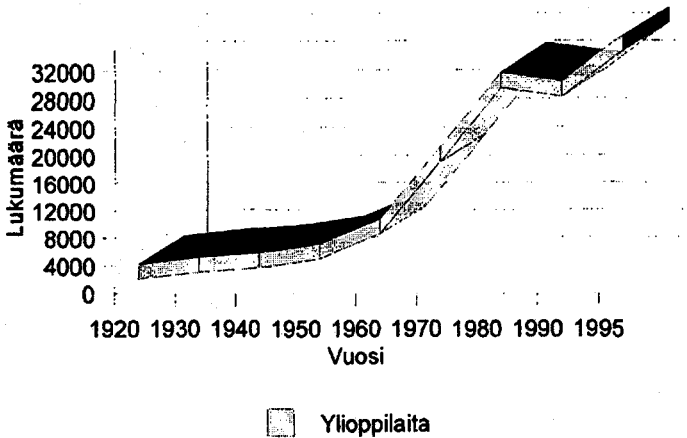
Nummisen työryhmän ehdotukset otettiin vakavasti ja nopeasti annettiin ylioppilastutkintoasetustyöryhmälle tehtäväksi ryhtyä laatimaan uutta ylioppilastutkintoasetusta. Evästykseksi työryhmä sai viisikohtaisen toivomuslistan, jossa toivottiin, että jatkossa ylioppilastutkinto suoritettaisiin ajallisesti hajautettuna, tutkinnon arvosana-asteikkoon lisättäisiin uusi arvosana ja ylioppilastutkinnon arvostelun sekä koulussa annettavan arvostelun luonnetta muutettaisiin enemmän ylioppilasdiplomin suuntaan.⁵⁶

Ylioppilastutkinto kestää ajan patinan

Suomalainen ylioppilastutkinto on ylväästi säilyttänyt asemansa lukion päättötutkintona koko itsenäisyyden ajan. Varteenotettavien ja vakavien virallisten keskustelujen jälkeenkin se on vuosikymmenestä toiseen päätetty säilyttää. Tutkinnon muodoissa, kirjoitusten ajankohdassa sekä kirjoitettavissa aineissa ei ole tapahtunut kovinkaan suuria muutoksia. Edelleenkin äidinkieli, toinen kotimainen kieli, vieras kieli/vieraat kielet, matematiikka ja reaali ovat ne aineet, joiden tietämystä ylioppilastutkinnon kokeissa koetellaan. Itse asiassa vasta 1990-luku on tuonut ylioppilastutkintoon realisoituneen muutoksen tuulen. Oppilaille on annettu mahdollisuus hajauttaa tutkinnon suorittamista kolmen lukukauden ajalle sekä valita muutamien aineiden kohdalla vaikeustaso. Nykyisin ylioppilaksi voidaan lakittaa oppilaita myös syksyisin, mikä aiemmin on ollut keväällä reputaneiden kyseenalainen etuoikeus.

Ylioppilastutkinnon kohdalla näkyvin muutos itsenäisyyden ajalla on ollut se, että kaksikymmenluvun harvojen ulottuvissa olleesta ylioppilastutkinnosta on tullut suuren opiskelijamassan yleisivistävää "kulutustavaraa". 1920-luvulla ylioppilastutkinnon suoritti vain muutama prosentti ikäluokasta, mutta tällä hetkellä noin puolet ikäluokasta saa päähänsä valkolakin. Tutkinto on arkipäiväistymisen ja yleistymisen myötä menettänyt merkityksensä ainoana jatkokoulutuskypsyysyden osoittimena.

Uudet ylioppilaat 1920-1995

Itsenäisyyden ensimmäisten vuosikymmenten ylioppilastutkinnon uutuus oli sen suorittaminen kokonaisuudessaan oppikouluissa. Tämä muutos oli kouluhistoriallisesti merkittävä, sillä yliopisto luopui siinä etuoikeudestaan kontrolloida viime kädessä abiturienttien ja täten lukioiden tasokkuus. Muodoiltaan tutkinto säilyi melkoisen muuttumattomana. Opiskelijamäärät kasvoivat hitaasti ja tutkinnon suorittajille urkeni usein joko suoraan ylioppilastutkinnon suorittamisen tai ainakin akateemisen tutkinnon suorittamisen jälkeen virkapaikka nuoren tasavallan uusissa viroissa. Ylioppilastutkinto sellaisenaan riitti osoittamaan henkilön soveliaisuutta työelämään. Tutkinnon uudistusvaatimukset kohdistuivat tutkinnon sisällön, muotojen tai sen suorittamistapojen uudistuksiin.

Toisen maailmansodan jälkeen ilmapääri yhteiskunnassa muuttui ja alettiin esittää kovaäänisiä vaatimuksia koko koulujärjestelmän uudistamisesta. Haluttiin siirtyä oppilasikäluokan kahtiajakavasta rinnakkaiskoulujärjestelmästä yhtenäiskoulujärjestelmään. Näihin vaatimuksiin kytkettiin myös ylioppilastutkinto, jota nyt alettiin käsitellä yhtenä koulutusjärjestelmän osana. Kuitenkin vielä 1950-luvulla ylioppilastutkinto nähtiin selkeästi korkeakouluihin ja yliopistoon

valmistavana tutkintona, jota ei juuri siitä syystä pitänyt mennä kovin perinjuurin peukaloimaan. Radikaali 1960-luku ja 1970-luvun alku sensijaan olivat valmiita heittämään koko ylioppilastutkinnon perinteineen kaikkineen romukoppaan ja siirtymään lukion päättötutkinnon kaltaiseen kypsyystutkintojärjestelmään. 1960-luvulta lähtien alettiin myös painottaa ylioppilastutkinnon muitakin kuin yliopistoon ja korkeakouluihin valmentavaa tehtävää. Korostettiin, että tutkinnolla oli informaatiotehtävä, koulujen arviointia yhtenäistävä tehtävä, motivoiva tehtävä ja lukion työskentelytapoja ohjaava tehtävä. 1960-luvulla alettiin vaatia myös ammatillista väylää eteneville opiskelijoille mahdollisuutta päästä osallisiksi korkeakouluopinnoista. 1980-luvulla ylioppilastutkinto on ollut osana keskiasteen koulunuudistus-keskustelua. Radikaaleja tutkinnon lakkautusehdotuksia ei enää ole ilmennyt. 1980- ja 1990 -luvulla on jälleen palattu uudistamaan tutkintoa sisäisesti ja koko lukion uudistamiseen on uhrattu voimavaroja. Kyse ei sinänsä ole ollut pienistä muutoksista. Uudistusten myötä on murrettu perinteinen luokkamuotoinen koulunkäyntitapa sekä ylioppilastutkinnon vuosisatainen perinne suorittaa tutkinto yhdellä kertaa.

Varsin yllättävältä tuntuu, että lukemattomien ylioppilastutkinnosta käytyjen keskustelujen, uudistus- ja lakkautusvaatimusten jälkeenkin tutkinto on säilyttänyt asemansa lukiokoulutuksen jälkeisenä päättötutkintona, johon tänä päivänäkin liittyy nuorilla katteettomia kaikuja akateemisesta urasta. Tutkinto on perheiden ja sukujen keskuudessa selkeästi yliarvostettu meriitti, mikä on näkynyt varsinkin nyt 1990-luvulla suurissa ylioppilasjuhllisuuksissa. Vain kolmannes uusista ylioppilaista pääsee suoraan jatkamaan opintojaan korkeakouluissa. Mutta mikä pitää ylioppilastutkinnon lippua korkealla vuosikymmenestä toiseen? Mikseivät edes radikaalit 60- ja 70 -lukulaiset saattaneet tutkintoa pois päiväjärjestyksestä?

Kysymykseen ei varmastikaan ole yhtä vastausta, mutta ainakin osana selitystä on tosiasia, että ylioppilastutkinto on edustanut yleisivistävän koulutuksen päättötutkintoa, mitä on arvostettu valtakunnan oppineissa piireissä. Yliopistolle ei ole ollut haitaksi, että opiskelijoiksi pyrkivillä on sen itse määrittämät riittävät perustaidot ja -tiedot

hallussaan. Itse asiassa yliopiston edustus ylioppilas-tutkintolautakunnassa on taannut osaltaan sen, että tutkinnossa on testattu yliopiston kannalta olennaisia tiedonalueita. Toisaalta koulujärjestelmässä oppikoulu oli vuosikymmenet täysin etuoikeutuksessa asemassa. Ihmisille muodostui kuva oppikoululaisista ja eritoten ylioppilaista muita parempina ihmisinä. Kouluasioista päättävät henkilöt ovat itse useimmiten saaneet oppikoulusivistyksen ja suorittaneet ylioppilastutkinnon, jota he ovat arvostaneet ja jonka säilyttämistä he myös kannattavat. Ehkä juuri näin kävi osalle 60-luvun radikaaleista. Ei sovi myöskään kieltää sitä tosiasiaa, että kaikessa arvokkuudessaan ylioppilastutkinnon suorittaminen ei ole sulkenut mitään jatkokoulutusovia lopullisesti. Lisäksi tutkintoon on kätketty tärkeä kansallinen tehtävä, sillä sen suorittajan katsotaan omaksuneen osan arvokasta suomalaista kulttuuriperintöä - ylioppilas on tutkinnon myötä hankkinut suomalaisen koulusivistyksen, jonka puolesta suomalaisuusliike jo viime vuosisadan lopussa aktiivisesti agitoi.

VIITTEET

1. Ks. Suomen koulujärjestelmän kehityksestä esim. Hanho 1955, Iisalo 1991, Isosaari 1973, Järvinen 1997, Kiuasmaa 1982, Kivinen 1988, Salminen et al. 1995.
2. Lehtovaara 1972, 10.
3. Komiteanmietintö 1908, 17-18; Kiuasmaa 1982, 30; Lindström 1997, 121.
4. Komiteanmietintö 1908, 23-25; Kiuasmaa 1982, 30.
5. Kiuasmaa 1982, 31; Ks. myös Waris 1947.
6. Kiuasmaa 1982, 225.
7. Ylioppilastutkintoasetus 15.12.1919, Suomen asetuskokoelma N:o 151.
8. Numminen 1987, 130.
9. Kiuasmaa 1982, 126- 127.
10. Emt.

11. Komiteanmietintö 1933, 151.
12. Komiteanmietintö 1933, 458.
13. Komiteanmietintö 1933, 462-467.
14. Komiteanmietintö 1935: 12, 1.
15. Kiuasmaa 1982, 227.
16. Komiteanmietintö 1935: 12, 2-16.
17. Komiteanmietintö 1935: 12, 17-21.
18. Emt.
19. Komiteanmietintö 1935: 12, 39-57.
20. Komiteanmietintö 1993: 25, 16.
21. Heikkilä 1991, liite 4.
22. Asetus ylioppilastutkinnosta 26.9.1947, 1.
23. Komiteanmietintö 1948: 1, 41-42.
24. Komiteanmietintö 1948: 1, 38-41.
25. Komiteanmietintö 1956, 52.
26. Komiteanmietintö 1956, 130.
27. Komiteanmietintö 1956, 130-131.
28. Komiteanmietintö 1959: 11, 81-84; Rinne ja Vuorio-Lehti 1996, 14.
29. Komiteanmietintö 1959: 11, 128-129.
30. Komiteanmietintö 1959: 11, 137.
31. Heikkilä 1991, liite 5.
32. Uusi lukio uusi tutkinto 1963, 8-9.
33. Komiteanmietintö 1968: A7, 24-25.
34. Komiteanmietintö 1968: A7, 46-47.
35. Komiteanmietintö 1968: A7, 55-60.
36. Komiteanmietintö 1969: B 91.
37. Hallituksen esitys 37/1978, 2-5.
38. Komiteanmietintö 1970: A 11, 102-116, 228-229.
39. Komiteanmietintö 1970: A 11, 116-136.
40. Komiteanmietintö 1970: A 11, 168.
41. Opetusministeriön 10.9.1970..., 4-15.
42. Opetusministeriön 10.9.1970..., 70-84.

-
43. Komiteanmietintö 1974: 35, 35.
 44. VN:n pöytäkirja 30.5.1974, 22 b/1974, liite 8.
 45. Komiteanmietintö 1977: 2, 76-77.
 46. Komiteanmietintö 1977: 2, 208-210.
 47. Heikkilä 1991, liite 5; Yleissivistävät oppilaitokset 1994, lukiot; Yleissivistävät oppilaitokset 1995, luki~t
 48. Tutkintojen perusteet. OPM:n työryhmien muistioita 1991: 5, 2-3; Järvinen 1997, 253.
 49. Luokaton lukiokokeilu I-II.
 50. Luokaton lukiokokeilu III; HE 176/1993, 2.
 51. Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994.
 52. Komiteanmietintö 1989: 45, 21.
 53. Komiteanmietintö 1993: 25, 46-61.
 54. Komiteanmietintö 1993: 25, 62-65.
 55. Komiteanmietintö 1993: 25, 66-68.
 56. Ylioppilastutkintoasetustyöryhmän muistio 1994: 9, 1-2.

LÄHTEET:

Asetus ylioppilastutkinnosta 26.9.1947.

Hanho, J. T. 1955. Suomen oppikoululaitoksen historia II osa. WSOY: Helsinki.

Hallituksen esitys 37/1978. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi keskiasteen koulutuksen kehittämisestä. Vuoden 1978 valtiopäivät. Asiakirjat A 1. Hallituksen esitykset 1-70. Helsinki.

Hallituksen esitys 176/1993. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lukiolain muuttamisesta. Valtiopäivät 1993. Asiakirjat A 4. Hallituksen esitykset 126-190.

Heikkilä, E-M. 1991. Ylioppilassuman synty Suomessa. Lukiosta koulutus- ja työmarkkinoille siirtyvien oppilasvirtojen kehitys 1800-luvun lopulta 1980-luvulle. Julkaisematon pro gradu -työ. Turun yliopisto kasvatustieteiden laitos.

Iisalo, T. 1991. Kouluopetuksen vaiheita keskiajan katedraalikouluista nykyisiin kouluihin. Otava: Helsinki.

Isosaari, J. 1973. Suomen koululaitoksen rakenne ja kehitys. Otava: Helsinki.

Järvinen, M-R. 1997. Eriytyneistä kouluista laaja-alaisia oppimiskeskkuksia? Ammatillisten oppilaitosten yhdistäminen suomalaisen koulutuspolitiikan välineenä 1900-luvulla. Turun yliopiston julkaisuja sarja c 135. Turku: Turun yliopisto.

Kiuasmaa, K. 1982. Oppikoulu 1880-1980. Oppikoulu ja sen opettajat koulujärjestyksestä peruskouluun. Kirjapaino Kaleva: Oulu.

Kivinen, O. 1988. Koulutuksen järjestelmäkehitys. Peruskoulutus ja valtiollinen kouludoktriini Suomessa 1800- ja 1900 -luvuilla. Turun yliopiston julkaisuja sarja c 67. Turku: Turun yliopisto.

Komiteanmietintö 1908: 17. Ylioppilastutkinnon uudistusehdotus. Komiteanmietintö II. Frenckellin kirjapaino-osakeyhtiö: Helsinki.

Komiteanmietintö 1933. Oppikoulukomitean mietintö marraskuun 3 päiväältä 1932. Valtioneuvoston kirjapaino: Helsinki.

Komiteanmietintö 1935. Ylioppilastulvan vastustamiskomitean mietintö marraskuun 23 päiväältä 1935. Valtioneuvoston kirjapaino: Helsinki.

Komiteanmietintö 1948. Komitean mietintö uudistettavan koulujärjestelmän yleisten periaatteiden vahvistamiseksi. Valtioneuvoston kirjapaino: Helsinki.

Komiteanmietintö 1956. Korkeakoulukomitean mietintö. Valtioneuvoston kirjapaino: Helsinki.

Komiteanmietintö 1959: 11. Kouluohjelmakomitean mietintö. Valtioneuvoston kirjapaino: Helsinki.

Komiteanmietintö 1968: A 7. Ylioppilastutkintokomitean mietintö 1968. Valtion painatuskeskus: Helsinki.

Komiteanmietintö 1969: B 91. Korkeakouluneuvoston mietintö II. Korkeakoulujen oppilasvalintajärjestelmän kehittäminen. Helsinki.

Komiteanmietintö 1970: A 11. Lukiokomitean mietintö. Valtion painatuskeskus: Helsinki.

Komiteanmietintö 1974: 35. Vuoden 1972 tutkintojen suunnittelutoimikunnan mietintö. Helsinki.

Komiteanmietintö 1977: 2. Lukion opetussuunnitelmatoimikunnan mietintö I. Keskiasteen koulunuudistus 13. Valtion painatuskeskus: Helsinki.

Komiteanmietintö 1989: 45. Matemaattis-luonnontieteellisen perussivistyksen komitean loppumietintö. Valtion painatuskeskus: Helsinki.

Komiteanmietintö 1993: 25. Ylioppilastutkinnon kehittämistyöryhmän mietintö. Pekan pikapaino Oy: Helsinki.

Lehtovaara, A. 1972. Ylioppilastutkintokysymys. Gummerus: Jyväskylä.

Lindström, A. 1997. Nykymuotoisen ylioppilastutkinnon muotoutuminen autonomian aikana. Julkaisematon lisenssiaatintutkimus. Jyväskylän yliopisto kasvatustieteiden tiedekunta.

Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994. Opetushallitus. Painatuskeskus: Helsinki.

Luokaton lukiokokeilu. Työryhmän I osamuistio. Opetusministeriön työryhmien muistioita 1989: 12. Helsinki: Opetusministeriö.

Luokaton lukiokokeilu. Työryhmän II osamuistio. Opetusministeriön työryhmien muistioita 1990: 34. Helsinki: Opetusministeriö.

Numminen, J. 1987. Yliopistokysymys. Otava: Helsinki.

Opetusministeriön 10.9.1970 asettaman, nykymuotoisen ylioppilastutkinnon poistamista valmistelevan työryhmän muistio. Valtion painatuskeskus: Helsinki.

Rinne, R. & Vuorio-Lehti, M. 1996. Toivoton unelma? Koulutuksellista tasa-arvoa koskevat toiveet ja epäilyt peruskoulun synnystä 1990-luvulle. Opetushallitus, tutkimus 2/96. Yliopistopaino: Helsinki.

Salminen et al. 1995. Yksityisoppikoulujen historia 1872-1977. Painatuskeskus: Helsinki.

Tutkintojen perusteet. 1991. Ammatillisten tutkintojen, ylioppilastutkintoon johtava lukion oppimäärän ja yhdistelmäopintojen perusteita kokeilukoulutuksessa selvittävän työryhmän muistio. Opetusmi-

nisteriön työryhmien muistioita 1991: 5. Tabloid Oy: Helsinki.

VN:n pöytäkirja 30.5.1974, 22 b/1974, liite 8. Valtioneuvoston arkisto. Valtioneuvoston kanslia. Pöytäkirjat. 1974 toukokuu VB 79-88. Pöytäkirja 22 b/74. Yleisistunto 30.5.1974. Opetusministeriö.

Waris, H. 1947. Oppikoulu sosiaalisen kohoamisen väylänä industrialismin murtautumiskaudella. Tilastollisia tietoja oppilaiden syntyperästä 1870-1906. Valtio ja yhteiskunta VII. Vammala: Valtiotieteellinen yhdistys.

Ylioppilastutkintoasetus 15.12.1919, Suomen asetuskokoelma N:o 151.

Ylioppilastutkintoasetustyöryhmän muistio 1994: 9. Yliopistopaino: Helsinki. Yleissivistävät oppilaitokset 1994. Tilastokeskus. Koulutus 1995: 6. Helsinki. Yleissivistävät oppilaitokset 1995. Tilastokeskus. Koulutus 1996: 2. Helsinki.